॥ श्रीः ॥

रा म क था

★ यस्तु दाशरथिर्भूत्वा रणे हत्वा च रावणम्।
ररक्ष लोकान् वैकुण्ठः स नो रक्षतु चिन्तयः ॥ १

यः दशरथपुत्रः सन् रावणं हत्वा लोकान् रक्षितवान् ; सः नारायणः अस्मान् रक्षतु ।

★ पुरा विश्रवसः पुत्रो रावणो नाम राक्षसः ।
आसीदस्यानुजौ चास्तां कुम्भकर्ण विभीषणौ ॥ २

विश्रवसोब्रह्मणः रावणः कुम्भकर्णः विभीषणः इति त्रयः पुत्राः आसन् ।

ते तु तीव्रेण तपसा प्रत्यक्षीकृत्य वेधसम् ।
वव्रिरे च वरानिष्टान् अस्मात् आश्रितवत्सलात् ॥ ३

ते कठिनतपसा ब्रह्माणं प्रत्यक्षं कृत्वा इष्टान् वरान् अपृच्छन्

★ रावणो मानुषादन्यैरवध्यत्वं तथाऽवृणोत् ।
निर्देवत्वेच्छया निद्रां कुम्भकर्णोऽवृणीत च ॥ ४

रावणः मनुष्येतरैः मरणाभावं अवृणोत् । तथा कुम्भकर्णो निर्देवत्वमिति वक्तव्ये निद्रात्वमित्युक्त्वा निद्रां अवृणोत् ।

---

*नक्षत्रचिह्नताः श्लोकाः कण्ठस्थीकर्तव्याः ।

★ विभीषणो विष्णुभक्तिं वव्रे सत्वगुणान्वितः ।
तेभ्यः एतान् वरान् दत्वा तत्रैवान्तर्दधे प्रभुः ॥ ५

विभीषणः विष्णु भक्तिं अवृणोत् । ब्रह्मा तेभ्यः तान् वरान् दत्वा अन्तर्धानं गतः ।

मन्दोदरीं मयसुतां परिणीय दशाननः ।
तस्या मुत्पादयामास मेघनादाह्वयं सुतम् ॥ ६

रावणः मन्दोदर्यां मेघनादं नाम पुत्रं अजनयत् ।

दूषन् वैदिकं कर्म द्विजानर्दयति स्म सः ।
आत्मजेन ततो युद्धे वासवं चाप्यपीडयत् ॥ ७

रावणः यज्ञादिनाशेन ब्राह्मणान् अपीडयत्। मेघनादं सम्प्रेष्य इन्द्रमपि अपीडयत् ।

सूर्यवंशे

आसीद्दशरथो नाम सूर्यवंशोऽथ पार्थिवः ।
भार्यास्तिस्रोऽपि लब्धवाऽसौ तासु लेभे न सन्ततिम् ॥ ८

सूर्यवंशे दशरथः नाम राजा आसीत् । तस्य तिसृषु भार्यासु अपि सन्ततिः न अजायत।

वचनाद् ऋष्यशृङ्गं

ततः सुमन्तवचनाद्दश्यश्रृंगं स भूपतिः ।
आनीय पुत्रकामेष्टि मारेभे सपुरोहितः ॥ ९

दशरथः ऋश्यश्रृंगं आनीय पुत्रकामेष्टिं अकरोत् ।

अथाग्नेरुत्थितः कश्चिद् गृहीत्वा पायसं चरुम् ।
एतत् प्राशय पत्नीस्त्वम् इत्युक्त्वा अदान्नृपाय सः ॥ १०

अग्निकुण्डात् बहिरागतः कश्चित् पुरुषः राज्ञे पायसं दत्त्वा एतत् भार्याः प्राशय इति अवदत् ।

तद् गृहीत्वा तदैवाऽसौ पत्नीः प्राशयदुत्सुकः ।
ताश्च तत्प्राशनादैव नृपाद् गर्भमधारयन् ॥ ११

दशरथः तत् ताः प्राशयत् । ता गर्भिण्यः अभवन्।

★ पूर्णे कालेऽथ कौसल्या सज्जनाम्भोजभास्करम् ।
अजीजनद्रामचन्द्रं कैकेयी भरतं तथा ॥ १२

अथ कौसल्या रामं, कैकेयी भरतं अजीजनताम् ।

ततो लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राऽजीजनत् सुतौ।
अकारयत् पिता तेषां जातकर्मादिकं द्विजैः ॥ १३

सुमित्रा लक्ष्मणशत्रुघ्नौ अजीजनत् । दशरथः तेषां जातकर्मादिकं ब्राह्मणैः अकारयत् ।

★ ततः कदाचिदागत्य विश्वामित्रो महामुनिः ।
ययाचे यज्ञरक्षार्थं रामं शक्तिधरोपमम् ॥ १४

कदाचित् विश्वामित्रः स्वयज्ञरक्षणाय रामं प्रेषयितुं अयाचत।

वसिष्ठवचनाद्रामं लक्ष्मणेन समन्वितम् ।
कृच्छ्रेण नृपतिस्तस्य कौशिकस्य करे ददौ ॥ १५

दशरथः वसिष्ठानुज्ञया रामलक्ष्मणौ विश्वामित्रेण सह प्रेषयत् ।

★ गच्छन् सहानुजो रामः कौशिकेन प्रचोदितः ।
ताटका मवधीद्वीमान्लोकपीडनतत्पराम् ॥ १६

मार्गे विश्वामित्रेण चौदितः रामः लोकवाधिकां ताटकां अमारयत् ।

राघवस्तु ततोऽस्त्रेण क्षिप्तवा मारीचमर्णवे ।
सुबाहुप्रमुखान् हत्वा यज्ञं चापालयन्मुनेः ॥ १७

रामः एकेन बाणेन मारीचं समुद्रे पातयित्वा सुबाहुप्रमुखान् हत्वा यज्ञं अरक्षयत् ।

★ कौशिकेन ततो रामो नीयमानः सहानुजः ।
अहल्याशापनिर्मोक्षं कृत्वा संप्राप मैथिलम् ॥ १८

ततः लक्ष्मणसहितः रामः विश्वामित्रं अनुगच्छन्, अहल्यां शापात् अमोचयत्, जनकं च प्राप्नोत् ।

★ जनकेर्नाचतो रामःकौशिकेन प्रचोदितः ।
सीतानिमित्तमानीतं बभञ्ज धनुरैश्वरम् ॥ १९

जनकेन पूजितः रामः विश्वामित्रानुज्ञया शिवधनुः भग्नं अकरोत् ।

★ ततो दशरथं दूतैरानाय्य मिथिलाधिपः ।
रामादिभ्य स्ततस्तेभ्यः सीताद्याः कन्यका ददौ ॥ २०

अथ जनकः दशरथं आहूय रामाय सीतां, लक्ष्मणाय ऊर्मिलां, भरताय माण्डवीं, शत्रुघ्नाय श्रुतकीर्तिं च दत्तवान् ।

तदाकर्ण्य धनुर्भंगमायान्तं रोषभीषणम् ।
विजित्य भार्गवं राममयोध्यां प्राप राघवः ।. ११

शिवधनुषः भङ्गं श्रुत्वा कुपितं परशुरामं जित्वा दाशरथिः अयोध्यां आगच्छत् ।

तथा प्रकृतिभिः साकं मन्त्रयित्वा स भूपतिः ।
अभिषेकाय रामाय समारेभे मुदान्वितः ॥ २२

अथ दशरथः प्रजाभिः सह आलोच्य रामस्य पट्टाभिषेकाय प्रायतत ।

★ कैकेयी तु महीपालं मन्थरादूषिताशाया ।
वरद्वयं पुरा दत्तं ययाचे सत्यसंगमम् ॥ २३

मन्थरया बोधिता कैकेयी पूर्वदत्तं वरद्वयं दशरथ मयाचत ।

★ वनवासाय रामस्य राज्याप्त्यै भरतस्य च ।
तस्या वरद्वयं कृच्छ्रादनुजज्ञे स महीपतिः ॥ २४

अतिकष्टेन दशरथः रामस्य वनवासं, भरतस्य पट्टाभिषेकं च अनुमेने ।

★ दृष्ट्वा तं निर्गतं सीता लक्ष्मणश्चानुजग्मतुः ।
सन्त्यज्य स्वगृहान् सर्वे पौराश्चानुययुः द्रुतम् ।। २५

वनं गच्छन्तं रामं सीता लक्ष्मणः च अनुजग्मतुः । सर्वे पौराः च अनुजग्मुः ।।

भरद्वाजमुनिं प्राप्य तं नत्वा तेन सत्कृतः ।
राघवस्तस्य निर्देशाच्चित्रकुटेऽवसत् सुखम् ।। २६

रामः भरद्वाजस्य आश्रमं गत्वा तेन अनुज्ञातः चित्रकूटे अवसत् ।

भरतस्तु मृतं श्रुत्वा पितरं कैकयीगिरा ।
संस्कारादि चकारास्य यथाविधि सहानुजः ।। २७

भरतः मातुः वचनेन पितुः मृतिं ज्ञात्वा अनुजेन सह तस्य दहनादिकं संस्कारं अकरोत् ।

★ स गत्वा चित्रकूटस्थं रामं धीरजटाधरम् ।
ययाचे रक्षितुं राज्यं वसिष्ठाद्यैर्द्विजैः सह ।। २८

अथ भरतः चित्रकूटं गत्वा रामं राज्यं पालयितुं प्रार्थयत् ।

★ चतुर्दशसमा नीत्वा पुनरेष्याम्यहं पुरीम् ।
इत्युक्तवा पादुके दत्वा तं रामः प्रत्ययापयत् ।। २९

चतुर्दशवत्सरानन्तरं आगमिष्यामि इति उक्त्वा रामः स्वपादुके दत्वा भरतं प्रैषयत् ।

ततः स गच्छन् काकुत्स्थः समागम्य जटायुषम् ।
वैदेह्याः पालनायैनं श्रद्दधे पितृवल्लभम् ।। ३०

अथ रामः पितृमित्रं जटायुषं सीतायाः पालनाय अयोजयत् ।

★ तत्राभ्येत्यैकदा रामं वव्रे शूर्पणखाऽमिका ।
तन्निरस्ता लक्ष्मणं सा वव्रे सोऽपि निराकरोत् ।। ३१

कदाचित् शूर्पणखा कामुकी रामं लक्ष्मणं च अवृणोत् । परन्तु तौ तां निराकुरुताम् ।

★ राममेव ततो वव्रे कामार्त कामसन्निभम् ।
पुनश्च धिक्कृता तेन सीतामभ्यद्रवद्रुषा ।। ३२

सा पुनः रामेण निराकृता रोषेण सीतां प्रति अधावत् ।

लक्ष्मणेन तदा रोषात् कृत्तश्रवणनासिका ।
सा तु गत्वा जनस्थानं खरायै तन्न्यवेदयत् ।। ३३

तदा लक्ष्मणः तस्य कर्णौ नासिकां च अकृन्तत् । साच जनस्थाने खराय सर्वं अवदत् ।

तत्क्षणं लक्ष्मणे सीतां निधाय रघुनन्दनः ।
खरं सहानुजं संख्ये जघान लघुविक्रमः ।। ३४

रामः सीतां रक्षितुं लक्ष्मणं निधाय, ससैन्यं खरं अमारयत् ।

ततः शूर्पणखा गत्वा लङ्कां शोकसमन्विता ।
न्यवेदयद्रावणाय वृत्तान्तं सर्वमादितः ॥ ३५

ततः शूर्पणखा लङ्का गत्वा, सर्वं रावणाय निवेदयामास।

★ सोऽप्यन्तरं समासाद्य रावणो यतिरूपधृत् ।
सीतां गृहित्वा प्रययौ गगनेन मुदाऽन्वितः ॥ ३६

रावणः सन्यासिवेषेण आगत्य, सीतां आदाय, लङ्कां अनयत् ।

अशोकवनिकामध्ये संस्थाप्य जनकात्मजाम् ।
रावणो रक्षितुं सीतां न्ययुङ्क्त च निशाचरीः ॥ ३७

सीतां अशोकवनिकायां स्थापयित्वा रावणः तां रक्षितुं राक्षसीः नियुक्तवान् ।

★ हनुमानथ सुग्रीवनिर्दिष्टो रामलक्ष्मणौ ।
प्राप्य श्रुत्वा च वृत्तान्तं तेन तौ समयोजयत् ॥ ३८

अथ हनुमान् रामलक्ष्मणयोः वृत्तं ज्ञात्वा तौ सुग्रीव समीपं आनयूत ।

★ प्रतिजज्ञे तदा रामो हनिष्यामीति वालिनम् ।
दर्शायिष्यामि वैदेहीमित्यन्येन च संश्रुतम् ॥ ३९

वालिनं हनिष्यामि इति रामः प्रतिज्ञां अकरोत्, सुग्रीवस्तु सीतां दर्शायिष्यामि इति ।

★ कृतचिह्नस्तु रामेण पुनरेव स वालिनम् ।
रणायाह्वयत क्षिप्रं तस्थौ रामस्तिरोहितः ॥ ४०

रामेण चिह्नितः सुग्रीवः, वालिनं युद्धाय आह्वयत् । रामः गूढः सन् अवर्तत ।

★ बाणेन वालिनं रामो विद्ध्वा भूमौ न्यपातयत् ।
सोऽपि राम इति ज्ञात्वा देहं त्यक्त्वा दिवं ययौ ॥ ४१

रामः बाणेन वालिनं अताडयत् । वाली च स्वर्गं अगच्छत् ।

सुग्रीवो राघवं दृष्ट्वा वचनात्तस्य वानरात् ।
न्ययुंक्त सीतामन्वेष्टुं आशासु चतसृष्वपि ॥ ४२

सुग्रीवः सीतां अन्वेष्टुं वानरान् सर्वदिक्षु प्रेषयत् ।

★ अभिवाद्याथ सकलानमरान् पवनात्वजः ।
पुप्लवे च महेन्द्राद्रेः पारं प्राप महोदधेः ॥ ४३

हनुमान् देवान् नमस्कृत्य महेन्द्राद्रेः उत्प्लुत्य समुद्रं अलङ्घयत् ।

पादपं कञ्चिदारुह्य तत्पलाशैः सुसंवृतः ।
आस्ते स्म मारुतिस्तत्र सीतेयमिति तर्कयन् ॥ ४४

आञ्जनेयः वृक्षं आरुह्य तत्पत्रैः आच्छादिताः सीतां पश्यन् ।
- इयं सीता वा न वा इति तर्कयन् अवर्तत ।

गते तु रावणे सीतां विलपन्तीं स मारुतः ।
उक्तवा रामस्य वृत्तान्तं प्रददौ चांगुलीयकम् ॥ ४५

रावणस्य गमनान्तरं सः विलपन्त्यै सीतायै रामस्य वृत्तान्तं कथयित्वा राममुद्रिकाम् अदात् ।

★ मा विषादं कृथा देवि राघवो रावणं रणे ।
हत्वा त्वां नेष्यतीत्येनामाश्वास्य स विनिर्ययौ ॥ ४६

मा दुःखिता भव । रामः रावणं हत्वा, त्वां नेष्यति इति उक्त्वा स निर्गतवान् ।

★ रक्षोदीपितलांगूलः स तु लङ्कामशेषतः ।
दग्ध्वा सागरमुत्तीर्य वानरान् समुपागमत् ॥ ४७

सः लङ्कां सर्वां दग्ध्वा समुद्रं तीर्त्वा कपीन् उपागच्छत् ।

अथासंख्यैः कपिगणैः सुग्रीवप्रमुखैः सह ।
निर्याय राघवस्तूर्णं तीरं प्राप महोदधेः ॥ ४८

अनेकैः वानरसंघैः सहितः रामः समुद्रस्य तीरं अगच्छत् ।

उक्तमार्गः समुद्रेण तत्र सेतुं नलेन सः ।
कारयित्वा तेन गत्वा सुवेलं प्राप पर्वतम् ॥ ४९

स तत्र नलेन सेतुं विरचय्य तेन सुवेलाचलं प्रापत् ।

ततो राघवनिर्दिष्टा नीलमुख्याः प्लवङ्गमाः ।
रुरुधुः सर्वतो लङ्कां वृक्षपाषाणपाणयः ॥ ५०

अथ रामस्य आज्ञाया नीलादयः कपयः लङ्कां परितः अरुन्धन् ।

सुग्रीवश्य हनुमांश्च तथा राघवलक्ष्मणौ ।
राक्षसान् सुबहून् युद्धे जध्नुर्भीमपराक्रमाः ॥छ ४१

सुग्रीवः हनुमान्, रामः लक्ष्मणश्च बहून राक्षसान् अमारयन् ।

★ रावणिस्तु ततोऽभ्येत्य समरे रामलक्ष्मणौ ।
ननाह नागपाशेन नागारिस्तौ व्यमोचयत् ॥ ५२

ततः मेघनादः नागपशेन रामलक्ष्मणौ अबध्नात् । गरुडः तौ सर्पेभ्यः अमोचयत् ।

रावणोऽपि ततो युद्धे राघवेण पराजितः ।
कुम्भकर्णं प्रबोध्याशु रामं हन्तुं न्ययुङ्क्त च ॥ ५३

ततः पराजितः रावणः रामं हन्तुं कुम्भकर्णं प्रैषयत् ।

ततो वानरसंघाश्च भक्षयन्तं निशाचरम् ।
ऐन्द्रेणास्त्रेण रामोऽपि निजघान रणं भृशम् ॥ ५४

सः वानरसंघान् भक्षयति स्म । तं रामः ऐन्द्रास्त्रेण अवधीत् ।

ततो रावणसंदिष्टः शक्रजिद्राघवौ रणे ।
ब्रह्मास्त्रेण च तौ बध्वा वानरांश्चावधीच्छरैः ॥ ५५

ततः मेघनादः ब्रह्मास्त्रेण रामलक्ष्मणौ बद्ध्वा वानरान् शरैः अमारयत् ।

★ अथ जाम्बवतो वाक्याद् गत्वा चौषधिपर्वतम् ।
मारुतिश्चौषधीस्तत्र अदृष्ट्वा कोपं चकार सः ॥ ५३

औषधीः आनेतुं प्रेषितः हनुमान् तत्र ताः अदृष्ट्वा कुपितः आसीत् ।

★ भूधरं तं समुत्पाट्य गृहीत्वा पुनरागतः ।
तासां गन्धेन वै सर्वान् राघवादीनजीवयत् ॥ ५७

सः तं पर्वतं एव आनयत् । औषधिगन्धेन सर्वे पुनः अजीवन् ।

लक्ष्मणस्तु तदा राम मामन्त्रच सविभीषणः ।
निकुम्बिलां प्राप तूर्णं मिन्द्रजिद्यत्र वर्तते ॥ ५८

अथ विभीषणसहितः लक्ष्मणः निकुम्भिलायां यजन्तं मेघनादं प्रति ययौ ।

कृत्वा चिरं तत्र युद्ध मैन्द्रेणास्त्रेण वै रुषा ।
शिरश्चिच्छेद सौमित्रि दशाननसुतस्य हि ॥ ५९

लक्ष्मणः तत्र युद्धं कृत्वा ऐन्द्रास्त्रेण मेघनादं अवधीत् ।

स सुतस्य वधं श्रुत्वा रावणः शोककर्शितः ।
नष्टधैर्यो विह्वलांगो विललापाकुलेन्द्रियः ॥ ६०

सुतस्य मरणं श्रुत्वा रावणः अधिकं अरुदत् ।

★ रथं ममाग्रे त्वं क्षिप्रं कुरु जयैषिणः ।
रामं सलक्ष्मणं हन्तुं निर्गमिष्याम्यहं गृहात् ॥ ६१

लक्ष्मणसहितं रामं हन्तुं गच्छतो मे रथं पुरः स्थापयेति सः सूतं आदिशत् ।

इत्युक्त्वा रथमारुह्य शीघ्रं सारथिवाहिनम् ।
रामेण सह सङ्ग्म्य युद्धं चक्रे सुदारुणम् ॥ ६२

सः रथं आरुह्य शीघ्रं गत्वा रामेण सह घोरं युद्धं अकरोत् ।

★ ततो मातलिनाऽऽनीतं रथमैन्द्रं समास्थितः ।
रराज रामो धर्मात्मा ह्युदयस्थो यथा रविः ॥ ६३

अथ रामोऽपि मातलिना आनीतं इन्द्ररथं आरोहत् ।

अथागस्त्यस्य वचनाद्रावणं लोककण्डटकम् ।
जघान रामो लक्ष्मीवान् बहमास्त्रेण तं रणे ॥ ६७

अगस्त्यस्य उपदेशेन रामः ब्रह्मास्त्रं प्रयुज्य रावणं अवधीत् ।

अथाग्निवचनात् सीतां रामो वीक्ष्य सुनिर्मलाम् ।
संदिष्टो देवबृन्दैश्च जग्राह पितृसन्निधौ ॥ ६५

अग्निवचनात् सीतां परिशुद्धां ज्ञात्वा देवैः प्रबोधितः (रामः) स्वपितुः पुरतः तां पर्यग्रहीत् ।

विभीषणस्य धर्मात्मा सत्यसन्ध उदारधीः ।
कारयामास लक्ष्मीवाननुजेनाभिषेचनम् ॥ ६६

अथ रामः लक्ष्मणं संप्रेष्य विभीषणस्य अभिषेकं अकारयत् ।

अथ दाशरथिः श्रीमान् भरतं द्रष्टुमिच्छया ।
भरद्वाजाश्रमं प्राप्य तत्र तेन निवारितः ॥ ६७

भरतं द्रष्टुं आगच्छन् रामःमार्गे भरद्वाजेन निवारितः आसीत् ।

भरतस्यान्तिकं रामः प्रेषयामास मारुतिम् ।
रामस्यादर्शना द्वह्निम प्रवेशं कांक्षतो भृशम् ॥ ६८

यदा भरतः रामस्य अदर्शनात् अग्निप्रवेशं कर्तुं ऐच्छत्, तदा रामः भरतसमीपं हनुमन्तं प्रैषयत् ।

रामोऽथ सह संगम्य भरतेनारिघातिना ।
अयोध्यां प्राविशत्तूर्णं मातृभिश्चाभिनन्दितः ॥ ६९

अथ रामः भरतशतृघ्नाभ्यां सङ्गतः मातृभिः वन्दितः अयोध्यां प्राविशत् ।

अथाभिषेकं रामस्य वसिष्ठाद्या मुदाऽन्विताः ।
सहिता मन्त्रिभिश्यक्रुर्वसवो वासवं यथा ॥ ७०

अथ मन्त्रिभिः संयुताः वसिष्ठादयः रामस्य अभिषेकं अकुर्वन् ।

पितुः सिंहासनं प्राप्य भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।
विरराज तथा रामो यथा विष्णुस्त्रिविष्टपे ॥ ७१

रामः पितृः सिंहासनं आरूह्य अनुजैः सहितः वैकुण्ठे विष्णुः इव अराजत ।

प्रश्नाः

१. रावणादयः कान् कान् वरान् अपृच्छन् ? श्लो (४-५)

२. रावणः वरं प्राप्य किं अकरोत् ? (३,६)

३. दशरथः पुत्रप्राप्त्यै किमकरोत् ? (६, १०, ११)

४. दशरथस्य भार्याः कति ? रामः कस्याः पुत्रः ? (८, १२)

५. दशरथपुत्राः कति ? तेषां नामानि, तेषां मातृणां नामानि, च कानि ? (१२, १३)

६. ताटका नाम का ? रामः कुतः तां जघान ? (१६)

७. रामः विवश्वामित्रस्य यागं कथं अरक्षत? (१७)

८. रामः सीतां कथं उवाह ? (१६)

९. कैकेयी दशरथं किं वरद्वयं अपृच्छत् ? (२३- २४)

१०. "राज्यं प्रति पुनरागच्छ" इति प्रार्थयते भरताय रामः किं उवाच (२६)

११. लक्ष्मणः शूर्पणखाया भङ्गं कुतः अकरोत् ? (३१, ३२, ३३)

१२. रामः वालिनं कुतः जघान ? (३६, ४०, ४१)

१३. हनुमान् लङ्कां कथे प्राप ? (४३)

१४. रामः वानरैः सहितः कथं समुद्रमतरत् (५६, ५८)

१५. रावणस्य मरणेन का नीतिः ज्ञायते ?

१६. रामकथजया के के धर्माः ज्ञायन्ते ?